

แนวทางการพัฒนารูปแบบโรงเรียนผู้สูงอายุในชุมชน Guidelines for the Develop Model of School for Elderly in Community

กัมปนาท บริบูรณ์

Gumpanat Boriboon

Email: Gumpanat@g.swu.ac.th

บทคัดย่อ

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อหาแนวทางการพัฒนาโรงเรียนผู้สูงอายุในชุมชน โดยใช้กรอบแนวคิดโรงเรียนผู้สูงอายุ ดำเนินการในพื้นที่ เทศบาลนครเชียงราย อำเภอเมืองจังหวัดเชียงราย และเทศบาลตำบลทรายมูล อำเภอองครักษ์ จังหวัดนครนายก กระบวนการวิจัยแบ่งเป็น 3 ระยะ ได้แก่ 1) ระยะเตรียมการ 2) ระยะดำเนินการวิจัย ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน (P-A-O-R) คือ การวางแผน การดำเนินการตามแผน การสังเกตผลการพัฒนา และการสะท้อนผล การพัฒนา และ 3) ระยะประเมินผลการวิจัยเก็บข้อมูลด้วยหลากหลายวิธีร่วมกัน ได้แก่ การสังเกตการณ์ การสัมภาษณ์ การบันทึกภาคสนามการใช้แผนที่ความคิด การศึกษาเอกสาร การใช้แบบสอบถาม และการประชุม วิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณใช้ สถิติร้อยละค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ส่วนข้อมูลเชิงคุณภาพใช้การวิเคราะห์เนื้อหาผลการวิจัยพบว่า ทั้ง 2 พื้นที่ที่มีการดำเนินโครงการโรงเรียนผู้สูงอายุ แตกต่างกันไปตามบริบทและวิถีชุมชนผ่านการเรียนรู้ในกระบวนการทำงานร่วมกันกับคนในชุมชน ภายใต้บริบทวัฒนธรรมวิถีชีวิตของชุมชนและการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นตลอดช่วงชีวิต

คำสำคัญ: การพัฒนารูปแบบ; โรงเรียนผู้สูงอายุ; ในชุมชน

Abstract

The purpose of this participatory action research was to develop a model of School for Elderly in Thai Community using School for Elderly Program. This study was conducted in Chiangrai Municipal Chiangrai Province and Saimoon Municipal Ongkarak District Nakhon Nayok province. The study process was divided into 3 phases: 1) preparation phase 2) operation phase consisting of 4 steps (P-A-O-R) including planning, acting, observing and reflecting, and 3) evaluation phase. Data collections included observation, in-depth interview, natural interview, field note, concept mapping, document study, structured questionnaires and meeting. Statistical analysis was performed to produce percentages, means and standard deviations. Content analyses were done for qualitative data analyses. The results revealed various activities among 2 study sites depending on the context and participations of community aiming at good health by community exercises and financial security by cost reduction projects. Both activities were run by the stakeholders working together with caring, under the context of their own culture and lifelong learning activities.

Keywords: The Develop Model; School for Elderly; Community

บทนำ

ในช่วงระยะเวลา 25 ปี หลังของศตวรรษที่ 20 ประชากรสูงอายุในประเทศไทยขยายตัวร้อยละ 3.7 ต่อปี ซึ่งเป็นอัตราสูงที่สุดในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในปี พ.ศ. 2543 ประเทศไทยมีประชากรสูงอายุร้อยละ 9.6 ซึ่งนับว่ามากที่สุดใเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สัดส่วนนี้เพิ่มสูงขึ้นเป็นร้อยละ 11.5 ในปี พ.ศ. 2553 เมื่อเทียบเคียงจากการกำหนดของสหประชาชาติระบุว่าประเทศไทยก้าวเข้าสู่สังคมสูงวัยในขั้นต้นแล้ว ทั้งนี้มีประมาณการว่าสัดส่วนผู้สูงอายุจะเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 19.1 ในปี พ.ศ. 2568 และร้อยละ 26.4 ในปี พ.ศ. 2553 อัตราเพิ่มของประชากรสูงอายุนั้นว่าเร็วกว่าที่เคยเกิดขึ้นในประเทศตะวันตกหลายเท่าในขณะที่ผู้สูงอายุเพิ่มจำนวนขึ้น เด็กและคนวัยแรงงานจะมีจำนวนลดลง สัดส่วนกำลังแรงงาน (อายุ 15-59 ปี) ในประชากรทั้งหมดจะลดลงจากร้อยละ 67.6 ในปี พ.ศ. 2553 เป็นร้อยละ 65.9 และ 61.4 ในปี พ.ศ. 2563 และ พ.ศ. 2573 ตามลำดับ ในขณะที่สัดส่วนผู้สูงอายุ (อายุ 60 ปี ขึ้นไป) จะเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 11.9 เป็นร้อยละ 17.5 และ 25.1 ในระยะเวลาเดียวกัน ทำให้คนวัยแรงงานจะต้องรับภาระการดูแลผู้สูงอายุมากขึ้น ในปี พ.ศ. 2550 แรงงาน 6 คน มีภาระดูแลผู้สูงอายุ 1 คน แต่คาดว่าในปี พ.ศ. 2570 แรงงาน 3 คน จะต้องรับภาระดูแลผู้สูงอายุ 1 คน นอกจากปัญหาผลิตภาพการผลิตที่จะลดลงแล้วการเปลี่ยนแปลงทางประชากรศาสตร์เป็นแรงกดดันที่จะทำให้ผู้สูงอายุไทยเป็นกลุ่มเสี่ยงที่สำคัญ นอกจากความเสี่ยงด้านสุขภาพที่สร้างข้อจำกัดในการดำรงชีวิตประจำวันแล้ว ผู้สูงอายุไทยยังมีความเสี่ยงด้านเศรษฐกิจ เพราะไม่มีหลักประกันรายได้มีรายได้ไม่พอเลี้ยงชีพ และมีสัดส่วนสูงที่ตกอยู่ใต้เส้นความยากจนในอนาคต การดูแลผู้สูงอายุโดยลูกหลานซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมไทย อาจทำได้ยากขึ้นอันเนื่องมาจากอัตราพึ่งพิงที่สูงขึ้น และการเปลี่ยนแปลงสภาพสังคม เช่น การเปลี่ยนแปลงทางลักษณะครอบครัวและที่อยู่อาศัย ผู้สูงอายุบางส่วนมีความเสี่ยงจะถูกทอดทิ้งในอีกด้านหนึ่ง งานวิจัยพบว่า ผู้สูงอายุที่มีอายุ 80 ปีขึ้นไป จึงจะอยู่ในภาวะพึ่งพิง ช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ขณะที่ผู้สูงอายุในช่วง 60-79 ปี ยังมีศักยภาพพอที่จะทำงานได้ การปรับเปลี่ยนมโนทัศน์เกี่ยวกับผู้สูงอายุจึงจะมีส่วนสำคัญต่อการเตรียมรับมือกับสถานการณ์สังคมสูงอายุ

จากการศึกษา พบว่า ผู้สูงอายุในปัจจุบัน สามารถแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม หรือ เรียกว่า ลักษณะ 3 ต. ได้แก่ ต.ติดเตียง หมายถึง กลุ่มผู้สูงอายุที่ไม่สามารถช่วยเหลือตนเองในการดำเนินกิจกรรมประจำวันได้ ต.ติดบ้าน หมายถึง กลุ่มผู้สูงอายุที่อาจช่วยเหลือตัวเองได้บ้าง หรือต้องการความช่วยเหลือจากผู้อื่นเพียงบางส่วน มีความจำกัดในการดำเนินชีวิต และ ต.ติดสังคม หมายถึง ผู้สูงอายุที่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ดี ดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างอิสระ โดยผู้สูงอายุทั้งในเมืองและในชนบทมีความต้องการให้ผู้นำชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการดูแลผู้สูงอายุ เข้าไปเยี่ยมเยียน พร้อมทั้งสนับสนุนส่งเสริมการจัดกิจกรรมทางสังคมต่าง ๆ เพื่อเป็นการลดรายจ่าย มากกว่าการพัฒนาทักษะอาชีพเพื่อการสร้างรายได้แต่เพียงอย่างเดียวซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งในปัจจุบันหลายหน่วยงานได้มีการดำเนินงานด้านการพัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุ โดยมีทั้งการดูแลทางด้านร่างกาย การจัดการศึกษา และการจัดสวัสดิการตามสิทธิของผู้สูงอายุ หากแต่การดำเนินงานต่าง ๆ เหล่านี้ยังขาดการบูรณาการร่วมกัน ซึ่งในปัจจุบันมีหน่วยงานระดับกรม คือ กรมกิจการผู้สูงอายุ มีภารกิจในการส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพ การจัดสวัสดิการ และการคุ้มครองพิทักษ์สิทธิผู้สูงอายุ โดยการเสนอนโยบาย การพัฒนางานวิชาการด้านมาตรการ กลไก องค์ความรู้ และนวัตกรรมในการปฏิบัติงานการส่งเสริมและสนับสนุนในเชิงวิชาการและการปฏิบัติงานในพื้นที่เป้าหมายภายใต้การบูรณาการความร่วมมือของทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง โดยมีกลไกองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชมรมผู้สูงอายุเป็นแกนหลักในการดำเนินงานในรูปแบบ “หุ้นส่วนในงานพัฒนาผู้สูงอายุ” ตลอดจนการติดตามประเมินผลการดำเนินงาน โดยมีศูนย์พัฒนาการจัดสวัสดิการสังคมผู้สูงอายุ และศูนย์การเรียนรู้และฝึกอบรมด้านผู้สูงอายุในกำกับเป็นศูนย์แห่งการเรียนรู้และพัฒนาแบบเบ็ดเสร็จครบวงจร (ศูนย์ต้นแบบ) เพื่อความมีคุณภาพชีวิตที่ดีและเสริมสร้างหลักประกันความมั่นคงในการดำรงชีวิตของผู้สูงอายุ (กรมกิจการผู้สูงอายุ, 2559) ซึ่งภารกิจดังกล่าวถือเป็นภารกิจที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานด้านผู้สูงอายุโดยตรง และรัฐบาลยังได้ดำเนินการจัดทำฐานข้อมูลการจ้างงานผู้สูงอายุ และจากข้อมูล พบว่า มีผู้สูงอายุมาลงทะเบียนแล้ว จำนวน 500 คน (เริ่มดำเนินการในเดือนสิงหาคม 2559) นอกจากนี้ การสร้างเครือข่าย

ผู้สูงอายุยังมีการดำเนินงานโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) รวมไปถึงการดำเนินงานโรงเรียนผู้สูงอายุต้นแบบ และมีการขยายผลภายใต้งบประมาณส่วนต่าง ๆ รวมทั้งจังหวัด ดังนั้น จากสถานการณ์ดังกล่าวข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึง การพัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุ ที่ยังขาดการนำร่องอย่างเป็นระบบ ได้แก่ การฉายภาพแบบองค์รวม การมีหลักสูตร และการขับเคลื่อนในพื้นที่อย่างต่อเนื่อง ในการวิจัยครั้งนี้ จะศึกษากระบวนการพัฒนาโรงเรียนผู้สูงอายุที่มีอยู่ให้สามารถ ตอบสนองต่อการพัฒนาของผู้สูงอายุให้มากที่สุด คือ กล่าวคือ การดำเนินงานในโครงการวิจัยครั้งนี้มุ่งเน้น ที่กระบวนการพัฒนาและการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อการเตรียมความพร้อมคนในชุมชนเข้าสู่วัยสูงอายุ ภายใต้หลักคิด ใช้หลักสมดุลงของ 3 เสา คือ เสาหลักสุขภาพ เสาหลักการมีส่วนร่วม เสาหลักการมีหลักประกัน ใช้หลักพัฒนาทั้ง 3 กลุ่มวัย คือ กลุ่มวัยเด็ก วัยผู้ใหญ่ วัยผู้สูงอายุ ทำให้ทั้งสามวัยได้พึ่งพาอาศัยกันได้ ใช้หลักการมีส่วนร่วมของ 3 ภาคหลัก คือ ประชาชน นักวิชาการ และหน่วยงานรัฐ/เอกชน ใช้หลักการเข้าใจธรรมชาติ และดำรงไว้ซึ่งศักดิ์ศรีและคุณค่า ของผู้สูงอายุ ใช้กระบวนการเรียนรู้แบบ active learning and transformative learning ตามหลักการของการจัดการ การศึกษาสำหรับผู้ใหญ่และผู้สูงอายุ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาข้อมูลพื้นฐานจากสภาพปัญหา และความต้องการจากประชาชนในชุมชนได้มีส่วนร่วมในการสำรวจ การวิเคราะห์ และวางแผนดำเนินการโดยใช้โรงเรียนผู้สูงอายุที่เหมาะสมกับบริบทของชุมชน
2. เพื่อพัฒนารูปแบบการดำเนินการของโรงเรียนผู้สูงอายุที่เหมาะสมในประเทศไทย
3. เสนอแนวทางที่เหมาะสมเพื่อการพัฒนาโรงเรียนผู้สูงอายุในประเทศไทย

วิธีดำเนินการวิจัย

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ผู้เข้าร่วมวิจัย แบ่งเป็น 2 กลุ่ม โดยสามารถเป็นแกนนำให้เกิดการขับเคลื่อนการดำเนินงานวิจัยได้อย่างแท้จริง ได้แก่

1. กลุ่มเป้าหมายหลัก คือ อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ผู้สูงอายุ ผู้ดูแลผู้สูงอายุ ผู้ใหญ่บ้าน แกนนำหมู่บ้านชุมชน กลุ่มแม่บ้าน รวมจำนวน 56 คน
2. กลุ่มเป้าหมายรอง ประกอบด้วย บุคคลระดับนโยบาย คือนายกเทศมนตรี ผู้อำนวยการสำนักงานส่งเสริม การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.) ประจำอำเภอ กำนัน เจ้าอาวาส โต๊ะอิหม่ามและบุคคลระดับ ปฏิบัติ คือ ผู้แทนจากเทศบาล โรงพยาบาลจังหวัด โรงพยาบาลอำเภอ โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล (รพ.สต.) กศน. ชมรมผู้สูงอายุ รวมจำนวน 30 คน

กระบวนการดำเนินการวิจัย แบ่งออกเป็น 3 ระยะ ดังนี้ ระยะที่ 1 ระยะเตรียมการเพื่อเตรียมความพร้อม ของนักวิจัย นักวิจัยพื้นที่ และเตรียมพื้นที่วิจัย ระยะที่ 2 ระยะดำเนินการวิจัยประกอบด้วย 4 ขั้นตอน P-A-O-R cycle ของ Kemmis and McTaggart คือ 1) การวางแผน (Planning) เพื่อศึกษาสถานการณ์การเตรียมความพร้อมของชุมชน เพื่อที่จะเข้าสู่สังคมสูงอายุ การออกแบบโครงการหรือกิจกรรมให้สอดคล้องกับความต้องการของพื้นที่ 2) ดำเนินการ ตามแผนที่ได้จากขั้นตอนการวางแผน (Action) 3) การสังเกตผลการพัฒนา (Observation) 4) การสะท้อนผลการพัฒนา (Reflection) และระยะที่ 3 ระยะประเมินผลโดยการประเมินผลการดำเนินงานและถอดบทเรียน

การเก็บรวบรวมข้อมูลใช้วิธีการที่หลากหลายเพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นจริง มีความน่าเชื่อถือและครบถ้วนมากที่สุด ได้แก่ การสังเกต การสนทนา การบันทึกภาคสนาม การสัมภาษณ์ การใช้แผนที่ความคิด การศึกษาเอกสารและข้อมูล ทุติยภูมิ การใช้แบบสอบถาม การประชุมแบบมีส่วนร่วมอย่างสร้างสรรค์ การจัดเวทีเสวนาและการจัดการความรู้โดยการ เก็บรวบรวมข้อมูลในแต่ละระยะของการศึกษานี้ได้นำเสนอไว้ในส่วนของผลการวิจัย

ผลการวิจัย

ระยะที่ 1 ระยะเตรียมการ

ความแตกต่างกันในทั้งขนาดของพื้นที่ จำนวนประชากร สภาพทางเศรษฐกิจ ลักษณะของชุมชนที่เป็นเมือง และ ชนบทผู้วิจัยได้ประสานผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ได้แก่ นายกเทศมนตรี กำนัน ผู้ใหญ่บ้านรวมถึง สสอ. และ ผอ. รพ.สต. เพื่อขอความร่วมมือ ประเมินความเป็นไปได้ และสร้างสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชน

ระยะที่ 2 ระยะดำเนินการวิจัย

การวางแผน (Planning) การวางแผนงานในแต่ละพื้นที่ที่ใช้การประชุมตามแนวการประชุมแบบมีส่วนร่วมอย่างสร้างสรรค์ (Appreciation Influence Control: AIC) เป็นขั้นของการสร้างความรู้โดยผู้วิจัยนำเสนอข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถามให้กับชุมชนพื้นที่ผสมกับข้อมูลที่ผู้มาประชุมแสดงความคิดเห็น วิเคราะห์สถานการณ์ผู้สูงอายุ และหน่วยงาน ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานด้านผู้สูงอายุของชุมชนในปัจจุบัน และร่วมสร้างภาพฝันของชุมชน และเมื่อมองผ่านแนวคิดของโรงเรียนผู้สูงอายุ ได้ข้อมูลสถานการณ์ของชุมชน

การดำเนินงานโรงเรียนผู้สูงอายุที่ตั้งขึ้นเทศบาลนครเชียงรายโดยใช้อาคารเก่าของเทศบาล ส่วนเทศบาลตำบลทรายมูล ตั้งอยู่ในวัดคลอง 1 ในระยะแรกอาจเป็นเพียงการรวมกลุ่มพบปะพูดคุยกันแล้วจึงค่อย ๆ มีรูปแบบชัดเจนขึ้น มีกิจกรรมที่หลากหลายตามความต้องการของผู้สูงอายุ หรืออาจเป็นการขยายกิจกรรมจากที่มีการดำเนินการอยู่แล้ว เช่น ศูนย์บริการทางสังคมแบบมีส่วนร่วม (ศาลาสว่างสุข) ศูนย์สามวัยธนาคารความดี เป็นต้น โรงเรียนผู้สูงอายุสามารถมีรูปแบบและกิจกรรมที่หลากหลาย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับบริบทของพื้นที่ ความต้องการของผู้สูงอายุ การจัดกิจกรรมของโรงเรียนผู้สูงอายุจะกำหนดตารางกิจกรรมในแต่ละสัปดาห์ให้ชัดเจน ระยะเวลาเปิดเรียนอาจเป็นตลอดปีหรือเปิดเป็นช่วงเวลาตามหลักสูตรที่จัดอบรม ที่เทศบาลนครเชียงรายจัดกิจกรรมทุกวัน ส่วนที่เทศบาลตำบลทรายมูล จะจัดกิจกรรมสัปดาห์ละ 1 วัน สิ่งที่ทำให้เกิดประโยชน์ของโรงเรียนผู้สูงอายุ พบว่า

1. โรงเรียนผู้สูงอายุเป็นพื้นที่เรียนรู้และถ่ายทอดประสบการณ์ ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่น ให้ดำรงสืบทอดเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน

2. โรงเรียนผู้สูงอายุเป็น “เวที” ที่เปิดโอกาสให้ผู้สูงอายุมีส่วนร่วมในการทำประโยชน์ต่อชุมชนและสังคม เป็นแรงผลักดันให้เข้าร่วมเป็นอาสาสมัครในชุมชน

3. ในส่วนของขั้นตอนการดำเนินงานจัดตั้งโรงเรียนผู้สูงอายุ มีดังนี้

- ประชุมประชาคมเพื่อสร้างความเข้าใจและความร่วมมือจากพื้นที่
- คัดเลือก และแต่งตั้งคณะทำงานขับเคลื่อนการดำเนินงานโรงเรียนผู้สูงอายุ
- จัดทำแผนขั้นตอนในการดำเนินงาน
- จัดตั้งโรงเรียนผู้สูงอายุ
- ขับเคลื่อนการดำเนินงาน
- ติดตามและประเมินผลการดำเนินงาน

อภิปรายผลการวิจัย

ผลงานวิจัยนี้เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นกระบวนการการสร้างความตระหนักต่อการเตรียมชุมชนของตนเอง ในการรับมือกับสังคมสูงอายุในกระบวนการประชาคมเพื่อสร้างวิสัยทัศน์ของชุมชนและเกิดกระบวนการเรียนรู้ของผู้สูงอายุและชุมชน การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในชุมชนเพื่อให้เกิดการพัฒนาผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจำเป็นต้องเกิดการเรียนรู้ในตนเองแล้วเกิดการตระหนักและการตัดสินใจเลือกแนวทางการพัฒนาของตนเอง ซึ่งส่วนใหญ่แล้วทำในประชาชนทั่ว ๆ ไป แต่ในโครงการนี้มีผู้สูงอายุเป็นแกนหลักสำคัญต้องคำนึงถึงกระบวนการเรียนรู้ของผู้สูงอายุ ซึ่งมีศักยภาพที่ลดลงกว่าบุคคลทั่วไป ทั้งนี้สอดคล้องกับผลกับการศึกษาของ ยุวดี รอดจากภัย, กุลวดี โรจน์ไพศาลกิจ และ ไพบุลย์ พงษ์แสงพันธ์ (2560) ที่เสนอให้ออกแบบการเรียนรู้ที่ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลางเพื่อให้เกิดการเรียนรู้แบบ

มีส่วนร่วม (participatory learning) ซึ่งประกอบด้วย การเรียนรู้เชิงประสบการณ์ (experiential learning) และกระบวนการกลุ่ม (group process) สนับสนุนว่าการเรียนรู้ในผู้สูงอายุ ใช้การเรียนรู้จากประสบการณ์ของผู้อื่น ที่จะต้องให้ความเคารพต่อความต้องการ ต้องให้เกียรติและเรียนบนฐานของศักยภาพที่มีอยู่แล้วโดยผ่านการเรียนรู้เชิงกระบวนการ ขณะที่ จริญญา วงษ์พรหม และคณะ (2558) แนะนำให้การเรียนรู้ของชุมชนต้องมีลักษณะเรียนรู้เชิงประสบการณ์และจะต้องมีการเรียนรู้เพื่อใช้ในการแก้ไขปัญหาและการพัฒนาอยู่ตลอดเวลา รวมทั้งต้องมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างชุมชนอย่างสม่ำเสมอ ซึ่งสอดคล้องกับการทบทวนวรรณกรรมอย่างเป็นระบบ ในต่างประเทศพบว่า การทำงานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในผู้สูงอายุเป็นการลงทุนแบบหนึ่งที่ว่าแม้ว่าจะไม่สามารถทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้เหมือนการปฏิบัติอย่างฉับพลัน แต่การวิจัยเชิงปฏิบัติการได้ก่อให้เกิดการเรียนรู้ของผู้สูงอายุที่เป็นปัจเจกบุคคล โดยบุคคลเหล่านี้จะได้พัฒนาศักยภาพตนเองไปสู่การพัฒนาสังคมในระยะยาวคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในส่วนของความร่วมมือของภาคีองค์กรต่าง ๆ นั้น งานวิจัยที่ผ่านมาสสนับสนุนบทบาทของภาควิชาการ มีการเสริมกระบวนการเรียนรู้และสรุปบทเรียนร่วมกับผู้สูงอายุและชุมชน รวมถึงการสนับสนุนจากองค์กรภาครัฐ สอดคล้องกับงานของ ลภัสรดา วลัยกมลลาศ และศุภวัฒน์กร วงศ์นวสุ (2556) ที่สนับสนุนแนวคิดว่าการดูแลผู้สูงอายุเป็นความรับผิดชอบร่วมกันของทุกภาคส่วนในพื้นที่เพื่อให้การเตรียมความพร้อมในการก้าวสู่สังคมสูงอายุประสบผลสำเร็จ ขณะที่ ดวงเดือน รัตนมงคลกุล และคณะ (2559) ได้เสนอว่า ผลการวิจัยพบว่า ทั้ง 2 พื้นที่ที่มีการดำเนินโครงการแตกต่างกันไปตามบริบทและวิถีชุมชนผ่านการเรียนรู้ในกระบวนการทำงานร่วมกันกับคนในชุมชน ภายใต้บริบทวัฒนธรรมวิถีชีวิตของชุมชนและการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นตลอดชีวิต

ปัจจัยแห่งความสำเร็จของโรงเรียนผู้สูงอายุ ที่ค้นพบจากงานวิจัย ได้แก่

1. มีผู้นำการเปลี่ยนแปลง ที่ทุ่มเท เสียสละ และมีความมุ่งมั่นที่จะสร้างสรรค์กิจกรรมของโรงเรียนผู้สูงอายุ เป็นปัจจัยหนึ่งที่สำคัญของความสำเร็จในการดำเนินงานของโรงเรียนผู้สูงอายุ โดยเฉพาะผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่เป็นผู้สูงอายุ (เทศบาลนครเชียงราย) หรือผู้นำทางด้านจิตใจ เช่น พระภิกษุเพราะมีผลโดยตรงต่อการสร้างศรัทธาให้เกิดขึ้น ทั้งแก่ผู้สูงอายุ ที่เป็นสมาชิกของโรงเรียน หน่วยงานและองค์กรต่าง ๆ ซึ่งเป็นที่มาของความร่วมมือและการสนับสนุน การดำเนินงานของโรงเรียน (อบต.ทรายมูล)
2. มีเป้าหมายชัดเจนและมีการจัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง การกำหนดเป้าหมายที่ชัดเจนถือเป็นการกำหนดทิศทางการทำงานที่สร้างความเข้าใจร่วมกันในหมู่คณะกรรมการหรือแกนนำ จะเป็นพลังที่เข้มแข็งในการทำงานร่วมกัน และการจัดให้มีกิจกรรมอย่างต่อเนื่องเป็นประจำถือเป็นกลไกในการเชื่อมร้อยความเป็นกลุ่ม และความเป็นชุมชนของผู้สูงอายุให้เกิดขึ้น ซึ่งส่งผลให้เกิดความร่วมมือร่วมใจ ในการขับเคลื่อนงานโรงเรียนผู้สูงอายุให้บรรลุผล (เทศบาลนครเชียงราย)
3. มีส่วนร่วม การมีส่วนร่วมจะทำให้เกิดความผูกพันและความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน กลไกที่ทำให้สมาชิกมีส่วนร่วมทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ เช่น การประชุมประจำเดือน การสร้างเวทีในการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นการร่วมกันดำเนินงาน
4. มีเครือข่ายทางสังคมที่เข้มแข็ง การสร้างเครือข่ายทางสังคมที่เข้มแข็ง ใน 2 ระดับ คือ การสร้างเครือข่ายทางสังคมภายในกลุ่มหรือในหมู่สมาชิกของโรงเรียนผู้สูงอายุด้วยกัน เช่น ในรูปแบบคณะกรรมการ และการให้ความสำคัญกับการสร้างเครือข่ายกับหน่วยงาน องค์กรภายนอก เพื่อประสานพลังในการทำงานร่วมกัน
5. มีการเรียนรู้และพัฒนาการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง โดยการทบทวนตนเองและสรุปบทเรียนในการทำงานเป็นระยะ เรียนรู้จุดแข็ง จุดอ่อน ข้อที่ควรพัฒนาให้ดีขึ้น และนำมาพัฒนากระบวนการทำงานอย่างต่อเนื่อง
6. มีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหนุนเสริม การสนับสนุนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเช่น งบประมาณ บุคลากร สถานที่ การประสานเครือข่าย เป็นอีกหนึ่งปัจจัยสำคัญที่จะผลักดันให้การเคลื่อนงานของโรงเรียนผู้สูงอายุเกิดขึ้นได้และดำเนินการไปอย่างราบรื่น (เทศบาลนครเชียงราย)

การเรียนรู้ทำให้ผู้สูงอายุได้พัฒนาร่างกาย จิตใจ สติปัญญา สังคม สุขภาพดี ป้องกันโรคสมองเสื่อม ได้เรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ มีปฏิสัมพันธ์กับเพื่อน ทำให้ไม่เหงา และมีความสุข นอกจากนี้ผู้สูงอายุวัยต้นยังมีโอกาสได้เรียนรู้เพื่อทำอาชีพใหม่หรือพัฒนาอาชีพเดิมให้ดีขึ้น จำนวนผู้สูงอายุที่ได้รับบริการจากโรงเรียนผู้สูงอายุยังเป็นสัดส่วนที่น้อยเมื่อเทียบกับจำนวนผู้สูงอายุทั้งหมด องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นของไทย มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมกิจกรรมของโรงเรียนผู้สูงอายุ เข้าถึงมากกว่ากระทรวงศึกษาธิการที่มีความล่าช้าในการดำเนินงานเรื่องนี้ หน่วยงานทางการศึกษายังไม่บริการการศึกษาสำหรับผู้สูงอายุอย่างจริงจัง ซึ่งถ้าเปรียบเทียบกับกระทรวงสาธารณสุขจะเห็นว่าการปฏิรูประบบเป็นรูปธรรมมากกว่า เช่น มีบัตรทองที่ทำให้ประชาชนสามารถเข้าถึงบริการสาธารณสุขได้อย่างทั่วถึง ดังนั้น กระทรวงศึกษาธิการจึงจำเป็นต้องเร่งปฏิรูปการศึกษาให้เกิดผลโดยเร็วหลักสูตรและกิจกรรมการเรียนรู้ที่จัดสำหรับผู้สูงอายุยังไม่เข้มข้นและจำนวนชั่วโมงของการเรียนรู้ ก็ยังไม่เพียงพอที่จะเรียนรู้สาระที่จำเป็นได้ครบถ้วน สอดคล้องกับการศึกษาของ ดวงเดือน รัตนะมณฑลกุล และคณะ (2559) ที่พบว่า การดำเนินโครงการพบการขับเคลื่อนผ่านกิจกรรมทั้งสามวัย คือ วัยเด็ก วัยผู้ใหญ่ และวัยสูงอายุ และการประสานความร่วมมือขององค์กรภาคีที่เกี่ยวข้อง วิจัยนี้ได้เสนอแนะการเตรียมชุมชนสังคมสูงอายุแบบบูรณาการ ออกมาเป็นแนวคิด “สามเสา-สามวัย-สามประสาน” ภายใต้บริบทวัฒนธรรมวิถีชีวิตของชุมชนและการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นตลอดช่วงชีวิต นอกจากนั้นแล้ว ปิ่นวดี ศรีสุพรรณ, สุธีร์ ธรรมมิกบุตร และสุรสม กฤษณะจุฑา (2560) ที่พบว่า ต้องมีกิจกรรมที่หลากหลาย เพื่อให้ผู้สูงอายุออกจากบ้านมาพบปะผู้อื่น คลายเหงา สร้างความรื่นเริง เกิดความสัมพันธ์ที่ดีในชุมชน

ส่วนปัญหาและอุปสรรคที่พบในการจัดการศึกษาในโรงเรียนผู้สูงอายุ ได้แก่ การขาดแคลนบุคลากรขาดแคลนเจ้าหน้าที่ประสานงาน ปัญหาการสื่อสาร เป็นต้น ส่วนปัจจัยส่งเสริมความสำเร็จประกอบด้วย ชุมชน หรือองค์กรมีความเข้มแข็ง มีศักยภาพในการจัดการปัญหาด้วยตนเองมีวิทยากรหรือบุคลากรที่มีความรู้ ประสบการณ์ และความสามารถในการจัดกระบวนการและถ่ายทอดเนื้อหาสาระที่ถูกต้อง ชุมชนใช้กระบวนการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วมในการดำเนินโครงการเนื้อหาหลักสูตรมีความสอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการ มีงบประมาณสนับสนุนอย่างเพียงพอได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานระดับท้องถิ่น ชุมชนและองค์กรอื่น ๆ บริบทของชุมชนมีลักษณะเป็นเครือญาติที่สนิทสนมคุ้นเคยกัน และที่สำคัญคือผู้เข้าร่วมโครงการเห็นความสำคัญและต้องการเข้าร่วมโครงการอย่างต่อเนื่องเป็นการเปลี่ยน “ปัญหาและความท้าทาย” ให้เป็น “ศักยภาพและโอกาส” ในการสร้างความมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืนให้กับประเทศอย่างเป็นรูปธรรม เช่น เปลี่ยนจาก “ปัญหาการเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ” ให้เป็น “สังคมผู้สูงอายุที่มีพลัง (active aging)”

ข้อเสนอแนะจากการวิจัยในการวิจัยครั้งต่อไป

1. เนื่องจากผู้สูงอายุของประเทศไทยมีจำนวนมาก ลำพังหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่งไม่สามารถจัดการเรียนรู้ให้พอเพียงและมีคุณภาพ จำเป็นจะต้องมีองค์กรประสานงานระหว่างกระทรวงเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้สูงอายุ (Inter-Ministerial Committee for Promoting the Learning of Older Persons)

2. รัฐบาลต้องส่งเสริมการเรียนรู้สำหรับผู้สูงอายุอย่างเป็นระบบ โดยเตรียมความพร้อมประชากรตั้งแต่อ่อนเข้าสู่วัยสูงอายุ พัฒนาศูนย์การเรียนรู้สำหรับผู้สูงอายุอย่างมีอาชีพ จัดทำหลักสูตรมาตรฐานสำหรับผู้สูงอายุ และเพิ่มงบประมาณให้กับกองทุนผู้สูงอายุเพื่อให้เพียงพอที่จะสนับสนุนการจัดการกิจกรรมการเรียนรู้ของผู้สูงอายุ การออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ ต้องมุ่งการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ ทั้ง 4 ด้าน คือ ร่างกาย จิตใจ สติปัญญา สังคม

เอกสารอ้างอิง

- กรมกิจการผู้สูงอายุ. (2559). *คู่มือโรงเรียนผู้สูงอายุ*. กรุงเทพมหานคร: ผู้แต่ง.
- ดวงเดือน รัตนมงคลกุล และคณะ. (2559). การพัฒนาต้นแบบเตรียมชุมชนสูงอายุแบบบูรณาการ: สามเสา สามวัยสามประสาน. *วิจัยทางวิทยาศาสตร์สุขภาพ*, 11(2), 116-126.
- ปิ่นวดี ศรีสุพรรณ สุธีร์ ธรรมมิกบวร และสุรสม กฤษณะจุกะ. (2560). โรงเรียนผู้สูงอายุกับการพัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุในชุมชนอีสาน. *สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร*, 14(1), 133-162.
- ยุวดี รอดจากภัย, กุลวดี โรจน์ไพศาลกิจ และไพบุลย์ พงษ์แสงพันธ์. (2560). รูปแบบการพัฒนาชุมชนและครอบครัวต้นแบบเพื่อดูแลผู้สูงอายุ. *วิจัยทางวิทยาศาสตร์สุขภาพ*, 12(1), 92-101.
- รุ่ง แก้วแดง และคณะ. (2561). *รายงานการวิจัยเปรียบเทียบเพื่อพัฒนานโยบายเรื่อง การส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้สูงอายุในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา.
- ลภัสสรดา วลัยกมลลาศ และ ศุภวัฒน์นกร วงศ์ธนวุธ. (2556). การเตรียมความพร้อมเพื่อรองรับสังคมผู้สูงอายุขององค์การบริหารส่วนตำบลปากบาง อำเภอเทพา จังหวัดสงขลา ใน *รายงานการประชุมมหาดใหญ่วิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 4 เรื่อง “การวิจัยเพื่อพัฒนาสังคมไทย”*. (หน้า 119-124). อาคารศูนย์กีฬาและกิจการนักศึกษา อาคารสุรราชบุรีธานีและอาคารยู-พลาซ่า มหาวิทยาลัยมหาดใหญ่, จังหวัดสงขลา, 10 พฤษภาคม 2556.
- อาชัญญา รัตนอุบล. (2555). การพัฒนาแนวทางการส่งเสริมการจัดการศึกษา/การเรียนรู้เพื่อพัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุ. *ครุศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*, 40(1), 14-28.